

Kirkegaardsgængere

Johannes Smith

Vi skal nok være flere end man almindeligvis gaar og tror. Jeg kan mærke det paa den maade folk fortæller at de har den sære vane at slentre rundt paa kirkegaarde de kommer i nærheden af, uden at de har egentlig ærinde der. De indrømmer at det er en underlig idé, men der er altsaa noget ved det de godt kan li.

Det aparte er ikke altid saa unormalt som vi tror, og mange lønlige stier fører ind til det almene. Det har jeg i aarenes løb faaet mange beviser paa.

Nu vil jeg i hvert fald med en vis frimodighed bekende at jeg er en passioneret kirkegaardsgænger, men jeg tvinger jo ikke nogen til at følge mig kirkegaarden rundt eller kronikken til ende.

Der er ingen af Københavns kirkegaarde jeg ikke nu og da har gæstet, og ingen landsbykirkegaarde der ikke kan friste mig til en lille rundgang. Det er dog ikke i al slags vejr jeg har lyst til det. Man skal ha god tid og vejret maa gerne være saa varmt at man nyder at komme i skygge under de store træer. Dog kan en efteraarsdag der faktisk er for varm til vinterfrakke, ogsaa være egnet.

En kirkegaard føles som en enklave — paa landet en enklave af gammel kultur i markernes og naturens verden — i storbyen et stykke natur mellem lange rækker af huse, en stille plet omgivet af travlhed og trafikstøj. Mit livs første natferie saa jeg paa Vestre Kirkegaard ved højlys dag.

Indramningen — af stensatte diger eller lodrette teglstensmure — kan virke som rammen om et maleri, der ifølge *Harald Giersing* er billedets stærkeste virkning. Meget af det jeg hidtil har sagt kunne i og for sig gælde ligesaa godt om parker eller herregaardshaver. Det særegne ved kirkegaarde har mange bestanddele, mer eller mindre individuelle velsagtens. For mig er det væsentlige noget af det samme der faar mig til at gøtere ældre dele af København, nemlig at aartierne, for ikke at sige aarhundrederne, hver taler deres eget sprog i mer eller mindre tilfældig blanding. Det er ikke de enkelte huses resp. gravsteders skønhed der betyder mest, selv om man her og der kan glæde sig over noget harmonisk smukt. Det er mere den brogede blanding

der fører svundne tiders tale. Grimme støbejernsgitre og konditorarbejde i marmor ved siden af kolossale natursten og velproportionerede stentavler eller kors, og her og der en obelisk eller søjle med marmorhvid due. Det der rører én, er at man om hvert eneste gravmæle kan vide at nogen i sin tid fandt det smukt. Man kan føle at det bedste var ikke for godt, men skik og brug og forfængelighed og andre menneskelige egenskaber har blandet sig i afgørelserne. Hvad kan man ikke læse mellem liniernes af indskrifterne. Og dog læser man sikkert tit forkert. Ikke alle dybe udtryk for sorg har været ægte, og mange ubehjælpssomme indskrifter dækker maaske over uoprettelige tab. Men et er sikkert — og det er den lise der er ved gamle kirkegaarde — al sorg faar ende, for selv de mest bedrøvede blandt de efterladte faar selv fred en dag. Det er blandt andet af den grund man kan gaa i fredelig stemning og læse gravmæler og lade tankerne gaa hvorhen de vil. Man ser slægtsnavne og tænker paa dem man har kendt af den slægt. *Lønborg* f. eks. og saa falder det én ind at det ogsaa er et stednavn, en kirkegaard fra hvis dige man kan se ud over Skjernaaens delta, et mægtigt areal uden et eneste hus. Et langt spring, men uden springets ubehag, for man har god tid, og tanker er lydløse. Else Rasmussen staar der paa en sten. Maaske kender man én der hedder det. Jeg har kendt to, og jeg fandt aldrig ud af hvem der var den sødeste.

Hvis man har et sen-navn, kan profession eller titel være med til at identificere én og derved hjælpe postbudet, men her ... Paa en gravsten har jeg set *Fhv. lokomotivfører* oven over navnet, og paa en anden *Pens. banearbejders familiegravsted*. Alt her er jo forhenværende og ingen mistænkes for at være i funktion. Men maaske vi tar skade af alle de skemaer vi bliver sat til at udfylde.

Beplantningen er vel nok lidt traditionel, men det er forbavsende saa velholdte vore grave er, sammenlignet med de fleste andre lande jeg har været i. Klimaet kan nok siges at være gunstigt her, men det er næppe hele forklaringen. Og hvis det religiøse klima spiller nogen rolle, maa det være omvendt proportionalt. Kan det være en slags mangelsyge der faar danskerne til at gøre saa meget ud af kirkegaardene. Selv i de sandede forblæste

vestjyske sogne er der en kirkegaardskultur som maa forundre. Omkring de enkelte grave sættes der ofte et tæt stakit for at skærme planterne mod blæsten.

I en ældre udgave af min fødebys vedtægter for kirkegaarden har jeg fundet en bestemmelse om at der ikke maa dyrkes køkkenurter o. l. paa gravstederne, uanset om begravelse har fundet sted eller ej. Forhistorien skal være den at en enkemand der havde købt et gravsted til sig og sin kone, havde været saa økonomisk at lægge kartofler i den halvdel der var beregnet til ham selv. Men paa konens halvdel var der den traditionelle beplantning med buxbom og blomster.

Det der gælder om byer med hensyn til planlægning paa længere sigt, holder ogsaa stik hvad kirkegaarde angaar; den sikrer utvivlsondt de bedste løsninger paa mange problemer, men der er en vis slags charme som ernærer sig af tilfældigheder, og som vantrives ved for stor regelmæssighed. Man ser det ofte naar en gammel kirkegaard udvides, og man forstaar den gamle mand der ikke ville begraves i den ny afdeling, for han kendte jo ikke en eneste af dem derude.

Paa en kirkegaard gør det ikke noget at en gang ender blindt og at man derfor maa gaa samme vej tilbage og læse navne

og aarstal en gang til. Ingenting haster her. En gang imellem kan det dog ske for mig at jeg faar en kirkegaardstur ødelagt, fordi et bestemt formaal besætter mig. Der er en bestemt grav jeg vil finde. Jeg ved hvordan den ligger i forhold til et kapel eller et andet kendetegn, og hvilken vej stenen vender, men jeg gaar gang op og gang ned, blir i tvivl, og begynder forfra, for hvis jeg skulle ha overset den. Naar jeg saa har anvendt temmelig lang tid paa eftersøgningen, synes jeg det er dobbelt meningsløst at det hele skal være forgæves, og hvis det ender med at blive det alligevel, er jeg inde i en stemning jeg kender alt for godt fra livet udenfor kirkegaardenes fredfyldte enklave, den formaalsforfølgelse der ikke har et rimeligt forhold mellem formaal og besvær, men som driver én frem med tyranniske kræfter.

Paa en kirkegaard skal man slentre og ta forskud paa den fred vi alle har til gode. Baade om den lykke man nu og da kan føle ved livet, og om de fortrædeligheder ingen undgaar, gælder det at de faar ende. Det staar skrevet paa mange forskellige maader paa gravstenene, og man kan læse det i mange forskellige slags stemninger. Paa en kirkegaard kan man nogle dage ha stævnemøde med livet og føle det bølge i sindet — varmt og i rolig rytme, andre dage er det døden det drejer sig om, for de i egentlig forstand efterladte i dybt savn; for andre er tanken om befrielsen den stærkeste, paa egne eller andres vegne, men for de fleste føles døden især som gaaden over alle gaader, og ingen undgaar helt at staa ansigt til ansigt med den gaade. For nogen betyder det angst og uhygge, ikke mindst de der har faaet truslen om helvedspinsler indpødet, uden nogen sinde at kunne frigøre sig fra den. Jeg gir mig ikke ud for at vide noget som helst om det der venter os efter døden, men helvedstroen har altid forekommet mig at bære præg af at være snedigt og særdeles effektivt menneskeværk. Gaaden er med til at holde os ydmyge, saa ingen skal undgaa den konsekvent, men de der ikke har den faste tro, maa ha lov at hvile sig i de agnostiske muligheder vedrørende det vi har i vente. Da man engang spurgte en kendt agnostiker om hvad han mente, svarede han: Det vil vise sig. Jeg kan nu bedre lide at tænke paa en formulering som

72. Ebbe Sadolin.
Den gamle kineser.
Berl. Tid.
23. oktober 1960.

Knud Hjortø har i en fortælling om to vismænd. Da den ene døde, stod den anden ved hans leje og sae: Nu ved du det som du hele livet har ønsket at vide, og hvis du ikke ved det, saa ved du ikke at du ikke ved det.

Det var et smukt træk hos de gamle bønder — vist nok i de fleste lande — at de tog døden som det den er, en uundgaaelig afslutning, og de kunne ønske hinanden en rolig død. Nu om dage gaar man forsigtig uden om den mulighed med stor takt, uanset om den døende er mæt af dage, som de gamle kaldte det. Den gensidige taktfuldhed er tit med til at forøge de sidste dages ensomhed, og til at forhindre at de rette sidste ord blir sagt.

Der er tit noget paradoksalt ved liv og død. En ung nyforelsket pige sae engang: Er det ikke mærkeligt; for en uge siden var jeg led og ked af livet, og hundeanngst for at dø. Nu vil jeg gerne leve og er ikke spor bange for at dø. Og hvor ofte ser man ikke at gamle mennesker, som ikke med rette kan vente sig mere af livet, klæber til det, af bar skuffelse næsten, som om de tænkte: var det det hele?

Skiftende kulturer har foretrukket ligbrænding eller bevaring af legemet saa længe som muligt, eller følt sig tiltalt af tanken om at blive til muld. Vor tid er vel nærmest paa skillevejen mellem brænding og jordfæstelse. Alle fornufts-

grunde taler for brænding, men fornuften bør ikke ha det sidste ord i alle anliggender. Mig tiltaler formuldingen, og det der gror paa gravene, mest fordi jeg holder af kirkegaarde. Anderledes tænkende har maaske ondt ved at forstaa den lyse stemning, jeg tit finder paa kirkegaarde, og derfor vil jeg slutte med at citere indledningen til et af *Christian Engelstofts* eventyr: Den Gamle Kineser. Engelstoft kendte menneskene paa godt og ondt, og han kendte smerten i sit eget altid forelskede hjerte, derfor havde hans skæve kinesiske smil en egen varme og dyb visdom. Hans eventyr, som handler om dyb forelskelse og død, begynder saadan:

Der var engang en gammel kineser som var saa vis at han hver aften naar solen sank og alle de smaa klokker paa porcelænstaarnene ringlede og ranglede, gik ud i entreen, tog sin allerstørste silkeparaply, stak i sine bedste galoscher, gik ud paa kirkegaarden og vandrede ind imellem de grønne grave. I dem laa venner og slægtninge og bekendte side om side med folk han aldeles ingen kendskab havde til, og mens han gik, nikkede han til dem og smilede og stak paraplyen ind under armen og pegede og mumlede nok saa fornøjet:

Du kan sagtens være glad, for du er død, din gamle rad. Du kan sagtens, du kan sagtens.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

Når der i det følgende skal berettes nogle spredte træk i gravmindernes historie, sker det med henblik på den nu og da opblussende diskussion om det individuelt udformede mindesmærke og den industrielle produktion af massevarer samt disse forskellige aspekters forhold til kirkegårdene. Det kan ofte være godt at kigge tilbage, og det kan aldrig skade at se helt tilbage til de fjerne tider, da alt var anderledes. Ingen har nemlig mulighed for at gøre sig helt fri af sin egen fortid, — personer eller fag, ligesålidt som folkeslag. Alt hvad vi bygger på og gør, er mere eller mindre bevidst i kontakt med noget, som tidligere generationer har

øvet, — i tradition til dette eller i brud med traditionen, — aldrig uden nogen forbindelse bagud. De biologiske love gør deres ret gældende. —

Nærværende artikel er altså ikke begravelsesernes historie og heller ikke kirkegårdenes, selvom nogle af de ældste former for gravminder kun er at finde som grave i særlige udformninger, og gravminderne af de forskellige slags, som tiden har fostret, må jo på forskellig vis afspejle tidsperioder i begravelsespladsernes udvikling. Det anførte er hovedsagelige læge betragtninger, udsprunget af arbejdet med kirkegårdene i mere end